

ROMÁNIA

Az erdélyi román színjátszás kezdetei

Százharminc éve annak, hogy egy Fotie nevű, gazdag szegedi kereskedő üzleti ügyben Aradon járt, és ott ismerős színészekre bukkant. A Hirschl ház falán, ahol idestova négy évtizede már állandó színházterem létezett, román nyelven nyomtatott plakát ötlött szemébe. Ez azt hirdette, hogy 1846. július 8-án, ebben a színházban megtartják az első román nyelvű színelőadást. Kotzebue, akkor nagy divatban álló német író Két feledékeny című, egyfelvonásos vígjátékát adják elő. Szereplők: idősb Farkass József, Finta Lajos, Jakab Lajos és Róza kisasszony (a színész nő családnevét a színlap nem tüntette fel). A román nyelvű előadás létrehozását a színészek a következőképpen magyarázták meg a színlapon:

„Azon eszme, miszerént a társulat ezen újdonsággal bátor fel lépni, mely — azt illetőleg — egészen rendkívüli próbatét, idősb Farkass Józsefé, ki is 7 évvel ezelőtt szerencsés vala ezen nemes város kebelében egy egész télen át színtársulatát mint igazgató vezérelni, s mivel a mai bevételnek fele részét a társulat az ő felségelésére önként megajánlá, azért vala bátor, s leginkább mások utasítása s lelkesítésére a gondolatot létesíteni.”

Fotie, a román nyelvű színlap olvastán kettős örömet érzett. Elsősorban is macedón-román származású volt s így jólesett neki, hogy legelőször életében éppen Aradon, anyanyelvén, románul élvezhet színelőadást, másodsorban találkozhatik ismét azzal a kedves színésszel, akivel nemrég, amikor vándorszínész-társaival Szegeden vendégszerepelt, jó barátságot kötött. Idősb Farkass József volt ez a kitűnő színész, aki mögött akkor már mozgalmas pályafutás állt. A magyar színészet akkoriban hőskorát élte, és ebből Farkass is derekasan kivette részét. Már az 1830-as években tagja volt a budai Magyar Játékszínnek, és ott korának legjobb színészeivel játszott együtt. Ezután azonban, mivel Pest-Budán akkor még nem létezett állandó színház, ismét nyakába kanyarította a vándortarisznyát.

Szegeden jól ismerték idősb Farkass Józsefet, de éppen így Aradon is, ahova most Kilényi és Csabay színtársulatával jött vissza. Előadásait egy ideig szívesen látogatta a közönség, de azután beállt a nyári nagy meleg, és a színtársulatnak kezdett rosszul menni. Amint ilyenkor szokásos volt, a rossz üzletmenetelt legelső sorban is a színészek érezték meg, mert az igazgató megfelelő bevétel híján nem tudta fizetni járandóságukat. Ilyen körülmények közt határozta el a társulat négy tagja, hogy ha magyarul nem megy a színház, román nyelvű előadásokkal kísérli meg becsalogatni az aradi és környékbeli társadalomnak azt a részét, amelyet a színgazgatók mindeddig figyelmen kívül hagytak, és pedig a város és a megye román nyelvű lakosságát. Tervük megvalósításában segítségükre sietett Ion Popovici, aradi irodalomszerető ügyvéd, aki a magyar műsoranyagból két énekes színjátékot fordított le román nyelvre a vállalkozó szellemű színészek részére. Ezek a derék emberek pedig nagy akaraterővel bemagolták a román szöveget, és legjobb igyekezetükkel adták vissza a színpadon.

Abban az időben román nyelvű, hivatásos színjátszás se Magyarországon, sem

Erdélyben nem létezett még. Műkedvelő színjátszók törekedtek arra egyes városokban, mint pl. Nagyvárad, Balázsfalva, Brassó, hogy ébren tartsák az érdeklődést a román színjátszás iránt. De azért Farkassék vállalkozása csak Aradon tekinthető a hivatásos színészek által rendezett első román nyelvű színelőadásnak. Erdély városaiiban megelőzte őket ebben Pály Elek, a magyar operajátszás megteremtője, aki az 1840-es évek elején vándorszíntársulatával a Kárpátokon túlról hozott, eredeti román színdarabot mutatott be a románlakta helységeken. Ez a pápai születésű színész 1821-ben a bécsi opera énekes volt, amikor Nagy Lázár, a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója hivatalos ügyekben a császárvárosban járva, ott felfedezte és társulataához leszerződtette.

Pály Elek Erdélybe kerülve ismerkedett meg a román néppel, amely annyira felkeltette érdeklődését, hogy elkezdte a román nyelv tanulását. 1840-ben annyira vitte, hogy önálló színtársulatot szervezett, annak tagjait kötelezte arra, hogy románul tanuljanak, és 1840 tavaszán Brassóban bemutatta az első román nyelvű színelőadást, amelyet cirillbetűs színlapokon jelentett be a város közönségének. Sikerén annyira felbuzdult, hogy ugyanannak az évnék az őszén társulatával átrándult Bukarestbe, és ott magyar, román, német nyelven tartott előadásokat. Így abban is ő volt az első, hogy a román fővárosban magyar színelőadásokat, főképpen operákat mutatott be. Vállalkozása olyan jól sikerült, hogy két hónapig fent tudta tartani magát Bukarestben, és annyira megnyerte a kor kiváló, román kultúrharcosának, Heliade Rădulescunak a barátságát (román viszonylatban Kazinczy Ferenchez hasonlítható), hogy az „Mezei ünnepség” címén színdarabot írt a magyar társulat részére. Ezt a darabot Pályék Al. Dimitrie Ghica fejedelem névnapja alkalmából rendezett díszelőadáson mutatták be, amelyen maga a fejedelem is részt vett. (Jókai Mór novellát írt Pály emlékezetes bucaresti szerepléséről, amelyben azonban képzelőtehetségének szabad futását engedve, a nagyobb regényesség kedvéért, írói szabadossággal összekeveri a történelmi eseményeket.) Hazájába visszatérve azután ezt a színdarabot Pály színtársulata románul és magyarul is előadta az erdélyi városokban.

Eszerint tehát az idősb Farkass József és társai által tartott román nyelvű előadás, mint ilyen, az alföldi részekben volt első, de Aradon tagadhatatlan sikert aratott. Arról nincsenek pontos adatok, hogy a magyar színészek vállalkozása hány előadást ért meg, de azt tudjuk, hogy a román előadások felkeltették a szegedi gazdag kereskedő érdeklődését. Fotie ajánlatot tett Farkassnak, szervezzen román nyelven játszó színtársulatot és azzal induljon körútra az erdélyi városokba. Ő vállalta a társulat finanszírozását, amely „Énekes román színházi társaság” néven rövidesen megalakult. Tagjai hivatásos és műkedvelő román színészekből verbuválódtak.

Farkassék a román nyelvű előadások sorozatát 1847 tavaszán Lugoson kezdték meg, majd Szászvárosra s onnan Nagyszebenbe mentek át. Szászvárosan az előadásoknak különösen nagy sikerük volt, s oda idősb Farkass József társulatával később ismét visszatért. Az akkori magyar sajtó megértéssel és helyesléssel fogadta a társulat működését. A Nagyszebenben tartott előadásokról a Siebenbürger Bote számolt be. Eszerint Farkassék 1847 márciusában négy színdarabot mutattak be román nyelven a nagyszebeni Redut termében: A csörgő sipka című mágikus drámát (ahogy a színlapon bejelentették), továbbá Preciosa, a cigány lánya, Bulgáriai Elizera vagy a szebeni erdő, és Szigligeti Ede Szökött katonáját. Ez utóbbit magyar nyelvből a színtársulat egyik tehetséges tagja, Vasile Maniu fordította románra.

A társulat Nagyszebenből Fogarasra utazott, itt három előadást tartott. A következő állomás Brassó volt. Az itteni előadások lefolyásáról a Gazetta de Transsylvania című román újság tudósít bennünket. A lap cikkeiből megállapítható, hogy Farkassék 1847. április 11—29. között összesen tizenkét előadást rendeztek a Cenk alatt, amelynek során újabb színdarabokat is tűztek műsorukba. A Gazetta de Transsylvania egyik színibírálatában azt kifogásolta, hogy a színészek nem jól tanulták be a darabokat, és az énekszámok még kevésbé sikerültek. Azt is a színészek terhére róttá, hogy „magyaros és bánáti” kiejtésükben túltengenek a latinizmusok.

A kedvezőtlen bírálat — amely a szöveghibák miatt bizonyára indokolt volt —

még nem lett volna olyan nagy baj, de idősb Farkass Józsefet is elérte a vándortársulatok réme. Adósságokba keveredett és a hitelezők mindenét lefoglalták. Sürögösen Brassóba hívta pénztársát, Fotiet, aki, becsületére legyen mondvá, az akkori utazási viszonyok ellenére rövidesen megjelent Brassóban, rendezte az adósságokat és megmentette a bajba jutott színtársulatot. Az együttes tagjai azonban a vállalkozás anyagi kudarca miatt elkedvetlenedtek, és a társulat feloszlott. Két tehetséges tagja, Vasile Maniu és Seracin Bukarestbe utazott, ahol Costache Caragiale ottani társulatához szerződött. Később mindketten neves tagjaivá váltak a román Nemzeti Színháznak.

Idősb Farkass Józsefet nem törte le a brassói balsiker. Újjáalakította színtársulatát és újabb erdélyi körútra indult. Arra vonatkozóan azonban nincsenek adataink, hogy a szegedi Fotie anyagilag tovább támogatta volna-e ezt a vállalkozását is. Valószínűbb, hogy végleg visszavonult jobban és biztosabban jövedelmező egyéb üzleteinek sáncai mögé.

Mindenesetre a mai román színházirodalom igen kedvezően értékeli idősb Farkass József színtársulatának érdemeit. Különösen azt a tényt, hogy Erdélyben ez a színtársulat mutatta be először a múlt századbeli legnagyobb román író, Vasile Alecsandri Iorgu úr Sadaguráról című színdarabját. Massoff színháztörténész megírja, hogy ez az előadás igazi esemény volt, mert a román drámairodalom megalapítója, Vasile Alecsandri előtt Farkass József társulata nyitotta meg az erdélyi színpadot. Alecsandri darabjai később valóságos iskolát teremtettek Erdélyben a román nyelv és a román nemzeti érzés ápolására. Népszerűsége állandóan növekedett, írásai eljutottak a falvakba is, és nem hiányoztak egyetlen román műkedvelő színtársulat műsorából sem.

ÁRVAY ÁRPÁD

Egy elfelejtett „hídverő”

BITAY ÁRPÁD: „... HOGY ROMÁNOK ÉS MAGYAROK JOBBAN
MEGISMÉRJÉK EGYMÁST ...”

Soha jobb gondolat, mint a bukaresti Politikai Könyvkiadó Testamentum sorozatában megjelentetni Bitay Árpád (1896—1937) válogatott írásait és leveleit. Valljuk be, igen kevesen ismerik ma már a román—magyar irodalmi és művelődési kapcsolatok legendás híru kutatójának nevét. Pedig régi cikkei most úgy elevenednek meg előttünk, mintha ma, és csupán nekünk írta volna. Igaz, Bitay módszere sok szempontból már a két világháború között sem volt korszerű, tényfeltáró munkájának eredményeit is módosította, gazdagította az újabb kutatás. Szerteágazó, már-már polihisztori tevékenysége (nyelvész, filológus, történész, fordító és — a szó legnemesebb értelmében — tudományos ismeretterjesztő volt egy személyben) azonban ma is időszerű magatartást sugároz. Nem véletlenül írta róla Gaál Gábor: „... a magyar tudóstípus egészen új változatának volt a képviselője... Ezt az új változatot is, mint a többi, a történelem teremtette meg.” E történelmi szükségyszerűség nélkül nehezen érthetnénk meg, hogy az első világháborúból súlyos betegséggel (majdan korai halálát is okozó gázmérgezéssel) hazatérő fiatalember miért kezdi lázas sietséggel a román—magyar együttélés múltját tanulmányozni. Munkálkodásával fájó úrt próbált betölteni, kapcsolattörténeti írásaival és előadói szereplésével egyként a megváltozott politikai viszonyok közé került erdélyi magyarság segítségére